

Igor Grdina

OBSTATI, KO SE VSE ŠIBI

V »tim mescu tiga maliga travna, v tim lejtü po Kristusevim rojstvu M.D.LXXVII«, je »na životu« bolni, a duhovno še kako čili Primož Trubar, ki je prav tedaj pošiljal v tisk eno svojih zadnjih knjig – *Noviga testamenta pusledni dejl* –, ugotavljal:

»Taku mi bomo nešli, slišali inu vidili, de ta vekši dejl, tako dobru tih lutrskih koker papežnikovih, so nerodlivi, božji besedi zuper inu nepokorni. Zakaj ti papežniki očitu malikujejo ž nih izpačenimi mašami, odpustki, zalubami, kloštri, ordni; to Kristusevo očito, zastopno besedo, zapuvidi, postave sovražijo inu tu nega čast, martro, zaslužene stavijo nazaj inu poteptavajo; te s. zakramente prevračajo; ž nih falš vukum inu hinavščino boge ludi ob dušo inu blagu perpravljajo. Ti lutrski tudi le čedale hu[j]ši, nezvejstiji perhajejo, v nepokuri prebivajo, malu inu skoraj nikomer prave lubezni inu perjazni izkažo. In summa, ti lutrski glih taku koker ti papežniki, ta vekši dejl od nih, v tih velikih smrtnih grehah, o[d]zgoraj poprej imenovanih, od samiga Kristusa prerokovanih, do vušes stoje. Nikdar poprej od obenih ludi na svetju ne[j] bilu slišati ne viditi take oferti, požreščine inu mnogotere nepridne potrate, koker zdaj per nas se godi suseb s tejm gvantom inu gostovanem. Mi zdaj te naše smrkove glave, te smrdeče trebuhe, blatne noge zgul ž žametom, damaskom, skarlatom, spinatom,

židami, zlatom, srebrom, s perlami inu žahtnimi kamini oblačimo inu nanje obesujemo. Nikdar poprej per nikomer, per obenim gostovanu oli povablenu se nej tolíkajñ dragih, sladkih, mnogoterih jejdi inu riht kmalu naprej neslu inu postavilo koker zdaj, nekar le samuč per žlahtnikih, temu tudi per purgarjih &c.«

V citiranem odlomku so na najžlahtnejši način navzoče vse prvine Trubarjeve humanistične retorike, ki se je trudila iti v korak z večnostjo, časom in ljudmi. Poprej zanj tako značilnim dvočlenskim priredno sestavljenim besednim zvezam, ki imajo praviloma poudarjalno vlogo in se zato nahajajo v območju pomenske sinonimike (npr. »očito, zastopno besedo«; »ž nih falš vukum inu hinavščino«; »per [...] gostovanu oli povablenu«), se pridružujejo daljše in manj pregledne. Šestnajsto stoletje je pač bilo na poti k manierističnemu in baročnemu slogovnemu oblikovanju, ki sta stavila na količinsko bohotnost ter kontrastiranje s stopnjevanji in nasprotovanji. Tudi Trubar je zaznal in upošteval nove tendence v tekstni kompoziciji in ornamentaciji. Tako v navedenem pasusu najdemo tričlenske priredno zgrajene besedne zveze (kot npr. »besedo, zapuvidi, postave« ter »oferti, požreščine inu mnogotere nepridne potrate«) – pa celo še razsežnejše (kot denimo »zgul z žametom, damaskom, skarlatom, spinatom, židami, zlatom, srebrom, s perlami inu žlahtnimi kamini«). Evokacija človekove telesnosti, na katero naletimo v tematizaciji nezglednosti, je sporočilno izrazito premišljena: najprej se omeni smrkova glava, nižje od nje je potem pred bralčeva čutila priklican smrdeči trebuh, nazadnje pa se soočimo še z nogami, ki so čisto spodaj, v še večji in še bolj obči gnusobi – v blatu. Že kratka slogovno-pomenska analiza razkrije, da Trubar ni niti malo poskušal zavajati bralcev svojih knjig, ko je poudarjal, da je bolan zgolj telesno. Njegov duh je tudi v poznih letih ostal gibek, pobuden in odziven na vprašanja, ki jih je zastavljala stvarnost vere in izkušnje.

Trubar, čigar življenjski opus je monumentalni mejnik med komaj predstavljivim številom nerazvidnosti in očitnosti – najbolj spregledan od njih je nemara zgodovinsko najpomembnejši in najdaljnosežnejši, tj. njegovo dojemanje domovine kot enotne entitete,

ki se kaže v leta 1555 prvič izpričani oznaki »slovenska dežela« (tudi v nemškem ustrezniku »Windischland«) –, se je na starost srečeval s problemom vseh preobraževalcev sveta: spremembe, ki jih je bodisi povzročil bodisi pospešil s svojim neutrudnim delom, so dale opazno drugačne rezultate od zaželenih in pričakovanih. Komajda si je mogoče predstavljati, kako dramatično je moralo biti zanj spoznanje o naraščajoči verski in moralni mlahavosti v luteranskih vrstah. Tudi to si je odkrito priznal, da so njegovi somišljeniki v marsičem na las podobni katolikom. Stvarnosti dobe, prostora, ljudi in nravi pa se je Trubar pustil poučiti celo o tem, da verniki, ki vztrajajo v privrženosti avtoriteti rimskega papeža, ne živijo kar povprek v smrtnih grehah. Takšen je samo »ta vekši dejl od nih«.

Očetu slovenske književnosti, ki se je do svojih stališč povzpel sam in v prepričanju, da se na bivanjskem obzorju sveta zarisuje zlovešča senca apokalipse – zato je leta 1579 v *Ta prvem psalmu ž nega trijemi izlagami* zapisal, da je »[t]a Antikrišt [...] zdaj spoznan« –, takšna dognanja o ljudeh in stvareh nikakor niso olajševale življenja. Še posebej ga je vznemirjalo in bolelo, da znamenja iztekanja časa, ki jih je doživljal kot povsem nedvoumna, pri sodobnikih nikakor niso hotela biti razbrana kot zaresna. Pred leti je bilo na nekem znanstvenem srečanju zato celo mogoče slišati razglabljanje o tem, da je bil Trubar spričo velike razširjenosti posvetnjaštva – ki je navsezadnje opozarjalo, da se je reformacija odvijala v širšem kontekstu, tj. v območju enotne in v vrstah elit tudi bohotne evropske civilizacije renesanse – na starost resigniran. Toda če je oče slovenske knjige videl stvarnost, kakršna je bila, in se ni bil pripravljen idealizirajoče slepiti niti glede lastnih somišljenikov – ob srditih sporih med nekoč nad flacijanci zmagovitimi filipisti ter pozneje na Nemškem prevladujočimi ustvarjalci drugačne tradicije luteranstva, ki so se zbirali ob zborniku *Concordia* (1580), si res ni mogel zatiskati oči in si misliti, da problemov vere potem, ko se je sam dokopal do njenih utemeljitvenih spoznanj, ni več –, še ni mogoče reči, da je bil razočaran. V prvi vrsti je to zgolj pričevanje, da ne zaželenim ne tolažečim utvaram ni bil pripravljen priznati prvenstva nad realnostjo.

Za človeka, ki je v središče svoje »antropologije« postavljala »za-stopnost« – v *Noviga testamenta puslednem dejlu* jo je izrecno pričakoval

tudi v sprejemanju vsega *Svetega pisma* (še posebej pa pri vedno potrebni molitvi 119. psalma) –, takšno dojemanje sveta, vere in ljudi ni presenetljivo. Precej nepričakovano pa je za osebnost, ki je živela v nasilnem času in je imela vsaj izdaten vpliv, če že ne zmerom tudi velike moči. Trubar, ki je za svojo oznanjevalsko, pisateljsko, prevajalsko in založniško dejavnost uspel zainteresirati vrsto vladarjev – od edinega protestantom naklonjenega Habsburžana, kralja Maksimilijana II., volilnega kneza »očeta« Avgusta, bratov Janeza Viljema I. Saško-Weimarskega in Janeza Friderika II. Saškega ter vojvode Krištofa Württemberškega do deželnega grofa Filipa Hessenskega, mejnega grofa Brandenburško-Ansbaškega in prvega vojvode Pruskega Albrehta ter brata bavarskega vojvode Albrehta IV. Wolfganga –, prav tako pa je bil v stikih z Zwinglijevim naslednikom Heinrichom Bullingerjem (korespondenčno), uglednim diplomatom gospodarjev dveh veroizpovedi (celo bivšim nuncijem in škofom) Petrom Pavlom Vergerijem mlajšim in najmerodajnejšimi tübingenski teologi pod vodstvom Jakoba Andreaeja, je kljub begu in izgonu z območja dežel pod (neposredno) vlado cesarja Ferdinanda I. (1548) in nadvojvode Karla Notranjeavstrijskega (1565) vsekakor sodil med ljudi, katerih ideali niso bili obsojeni na »platoničnost«. Možje z biografijami, kakršna je bila njegova, so mogli stvarnost (pre)oblikovati do te mere, da se je Božja volja dogajala skozi njihove vizije, želje, hotenja in dejanja. Teologi v 16. stoletju niso bili samo duhovni vodniki in vplivni (so)usmerjevalci korakov tako katoliških kot protestantskih vladarjev, ampak so se lahko povzpeli tudi do nosilcev teokracije, ki ni hotela nič vedeti o zahodnoevropski tradiciji ločevanja verske in posvetne oblasti, uveljavljeni (vsaj v upravi) celo v knezoškofijskih deželah Svetega rimskega cesarstva. Prekrščevalci so v Münstru za kratek čas – 1534–1535 – osnovali Novi Sion pod »žezlom« samozvanega »kralja« Johanna/Jana (Leydenskega), v katerem so se prestopki proti desetim Božjim zapovedim kaznovali s smrtjo. Odprava denarja, knjižna piromanija in vpeljava mnogoženstva, do česar je v protototalitarni mestni državi prišlo v prepričanju, da se bliža konec sveta, so dokazovale, da so bili srednjeveški teokrati v bojevitih deželah viteških redov na obrobju Evrope kljub svojim železnim sabljam, srajcam in srcem dovolj neradikalni. Zami-

rajoča oblast tevtonskih bojevnikov, ki se je na svojem osrednjem območju prav v reformacijski dobi preobrazila v Prusijo (1525), je od drugih kraljestev in kneževin odstopala v mnogo manjši meri kot stvarnost povsem spreminjajoči münstrski Novi Sion. Prevrzaniški teror, ki je zavladal v njem, je bil zaradi majhnosti območja lahko tolikšen, da so ga stvaritelji novih (konceptov) oblasti v večjih državah mogli doseči šele z drugi industrijski revoluciji sledečim tehnološkim razmahom. Romaneskná *Moskva 2042* Vladimirja Vojnoviča je dejansko obstajala že v 16. stoletju.

Trubar s poudarjanjem »zastopnosti« – tj. z lastno edinstvenostjo skladnega dojemanja sveta, vere in ljudi – tudi v nasvetih in prigo-varjanjih mogočnikom, ki so bila zelo uspešna (drugače bi njegove knjige ne uzrle belega dne), ni bil podoben večini mož s primerljivim vplivom oziroma močjo, kot ju je imel sam. Ko je leta 1561 v *Registru* pojasnjeval svoja prizadevanja, jim je prav na ozadju svojih »antropoloških« pojmovanj samozavestno pripisal prelomno vlogo:

»Iz posebne previdnosti in odredbe Božje se sveto biblijsko pismo in druge pobožne knjige šele zdaj, v teh zadnjih hudih časih, prevajajo tudi v slovenski in hrvatski jezik ter tiskajo s trojnimi črkami [tj. z latiničnimi, glagolskimi in cirilskimi]. Odkar svet stoji, se to nikdar ni zgodilo, zakaj slovenski jezik se doslej nikoli ni pisal, še manj pa tiskal.«

Poslednjost časa, katere poudarjanje daje besedam Primoža Trubarja še posebno dramatičnost – v *Posvetilu* k slovenskemu *Svetemu pismu* je leta 1584 podoben ton ubral tudi njegov »duhovni sin« Jurij Dalmatin –, po reformatorjevem mnenju ne narekuje kakšnega izrednega ravnanja oziroma ukrepov: »zastopni« človek dela tudi pod bremenom zavesti o iztekanju dobe znanega sveta tako, da more svoje misli in ravnanja zaobseči z besedo prav. V nobenem trenutku ne razpolaga s kakšnimi posebnimi pooblastili, četudi ima bodisi veliko moč bodisi na široko razprostranjen vpliv. Celo soočenje z nepopolno uspešnostjo lastnih prizadevanj, ki pri Trubarju odmeva skozi kritiko njegovih sovercev ob zaključku prevajanja *Nove zaveze* – se pravi knjige, s katere razumevanjem bodo mogli biti zveličani –, ne upravičuje početja, ki bi se ga človek sicer ne oprijel. To velja tudi za uporabo sredstev – ne glede na ravnanja drugih. Njihovo še tako

sugestivno in k udobnosti ali celo samoumevnosti vabeče početje nikoli ne more biti ne upravičilo ne opravičilo za kar koli. Če se človek zaradi moči zgleda ali vpliva časa zapiše sledenju ali posne-manju sodobnikov do te mere, da pride navzkriž s svojimi naj-globljimi spoznanji, lahko to izraža samo bolj ali manj usodni odmik od »zastopnosti«.

Po drugi strani pa nič ne dovoljuje niti obupa in opustitve prizadevanj, ki so spoznana za prava. Resignaciji naj ne odpira vrat niti to, da se vse, za kar si človek prizadeva, ne udejanja v zamišljeni popolnosti. Pri tem nič ne štejejo niti obče navzoči razlogi – kakršni so npr. tisti, ki so navezani na »smrkove glave«, »smrdeče trebuhe« in »blatne noge«, zakrite z »žametom, damaskom, skarlatom, spinatom, židami, zlatom, srebrom, s perlami inu žahtnimi kamini«. Trubar si je tako do smrti prizadeval za slovensko knjigo, katere rojstvo je bilo zaradi njenega brezmejnega, dobesedno zveličavnega pomena zanj in za vse rojake – kjer koli in kar koli že so – dogodek epohalnega pomena. Tudi reformatorjev trud za uveljavitev razumevanj, zapisanih v zborniku *Concordia*, govori o tem, da gre kljub človeškemu veselju s stranpotmi, uveljavljati smer spoznanja vsega, kar je prav in kar lahko ljudi druži v občestvo oziroma povezuje v skupnost. Takšna prizadevanja ne morejo biti zaman, čeprav so pogosto zastoj. »Zastopnost« si, skratka, ne more privoščiti razkošja obupa. Zanj je (v najskrajnejšem primeru) vedno čas kdaj pozneje. Z neskajenim seboj – se pravi brez vseh zabrisovalnih (še tako okraševalnih) dodatkov – je treba obstati tudi tedaj, ko se vse šibi in krivi. Kajpak ne s trdostjo, marveč s trdnostjo.